

УДК 81'144 : 811.111 / 811.112.2 / 811.161.1 / 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-56>

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З АНТРОПНИМ КОМПОНЕНТОМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ В СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

VERBALIZATION OF PHRASEOLOGISMS WITH ANTHROPIC COMPONENT TO INDICATE HUMAN AGE IN EAST SLAVIC AND WEST GERMAN LANGUAGES

Хмара В. В.,

orcid.org/0000-0002-7639-1357

кандидат філологічних наук,

*старший викладач кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Войналович Л. П.,

orcid.org/0000-0001-6626-9270

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

Стаття висвітлює результати наукової розвідки щодо функціонування фразеологічних одиниць з антропним компонентом на позначення віку людини в східнослов'янських та західногерманських мовах.

Метою даного дослідження є висвітлення, зіставлення та аналіз семантичних і лінгвокультурних особливостей фразеологічних одиниць з антропним компонентом на позначення віку людини. Вік розглядається як основне поняття часової структури особистості, яке походить від часу і є однією з основ його відображення. Наголошено, що поняття «вік людини», як багатогранний системний феномен, відображає в собі взаємозв'язок біологічних констант та соціально-історичного середовища. З'ясовано, що фразеологічні одиниці називають вік, репрезентуючи людину за віковими особливостями через типові життєві ситуації. У цьому зв'язку, представлено класифікацію фразеологічних одиниць на позначення віку людини, а саме: 1) пренатальний період; 2) дитинство; 3) підлітковий та юнацький вік; 4) ранній та середній дорослий період; 5) пізній дорослий період; 6) смерть. Матеріалом дослідження слугували фразеологічні одиниці на позначення віку людини, з англійських, німецьких та українських лексикографічних джерел. У ході дослідження було встановлено, що дані фразеологічні одиниці у трьох мовах мають як спільні, так і відмінні риси. Емпіричний матеріал дослідження дозволив виокремити такі спільні риси ФО з компонентом віку: 1) семантика пренатальний період і смерть представлені в англійській та німецькій мовах; 2) виокремлено ФО в англійській та українській мовах зі значенням відмінності у світогляді людей різного віку. Відмінними рисами, в яких вживання ФО характерні лише для однієї мови є: ФО на позначення найменшої дитини в сім'ї зокрема, та неслухняних дітей взагалі, виховання дітей в сім'ї, а також ФО на позначення проблем раннього та середнього дорослого періоду.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, «вік людини», антропний компонент, концепт, лінгвокультурологія.

The article highlights the results of scientific research on the functioning of phraseological units with an anthropic component to indicate the age of a person in East Slavic and West Germanic languages.

Age is considered as the main concept of the temporal structure of the personality, it comes from time and is one of the bases of its reflection. It is emphasized that the concept «human age» as a multifaceted systemic phenomenon reflects the interrelationship of biological constants and the socio-historical environment. It was found that phraseological units name the age, representing a person by age characteristics due to typical life situations. In this connection the following classification of phraseological units for indicating the age of a person is presented: 1) prenatal period; 2) childhood; 3) adolescence and youth; 4) early and middle adulthood;

5) late adult period; 6) death. The material of the study was phraseological units used to indicate the age of a person, from the English, German and Ukrainian lexicographic sources. During the research was established that these phraseological units in the three languages have both common and distinctive features. Empirical material of the study made it possible to single out the following common features of phraseological units with an age component: 1) the semantics of the prenatal period and death are presented in the English and German languages; 2) phraseological units in the English and Ukrainian languages with the meaning of differences in the people's outlook of different ages are singled out. Distinctive features in which the use of phraseological units is characteristic of only one language are: phraseological units to denote the smallest child in the family in particular, and naughty children in general, children's upbringing in the family, as well as phraseological units to denote the problems of early and middle adulthood period.

Key words: phraseological unit, «human age», anthropic component, concept, linguocultural studies.

Постановка проблеми. В сучасних тенденціях лінгвістичної науки відбувається реактуалізація досліджень пов'язаних з антропоморфною, анатомічною, генетичною та розумовою сутністю людини, які кодуються в мовнозначущих одиницях, зберігаючи та передаючи ціннісні константи наступним поколінням, що відображаються в фразеологічному складі мови. У цьому контексті, для кращого вивчення культурно-семантичних доміант і специфічних особливостей у близькоспоріднених та різноструктурних мовах використовуються лінгвокультурний та зіставний підхід [14, с. 28; 3, с. 105; 10, с. 49; 13, с. 231], що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «вік людини», як один з невід'ємних елементів об'єктивної дійсності, категоризує людську свідомість через уявлення, знання, оцінки носіїв мови пов'язаних з різними періодами життя [16, с. 192]. Безпосередньо способи і засоби концептуалізації уявлень людини про вік досліджували на матеріалі англійської (О. Шовак, С. Голик), української (О. Чорна, О. Карпенко, О. Образцова), латинської (М. Петришин) та польської (Х. Ніколайчук) мов. На сучасному етапі досліджено мотивуючі ознаки концепту вік на матеріалі української та англійської мов [7, с. 112]; семантичний обсяг корелятивів вік та age в українській та англійській мовах [1, с. 385]; виявлено аломорфні та ізоморфні риси в лексиці на позначення людини за віком в іспанській та українській мовах [8, с. 15].

Наукові праці, присвячені лексиці на позначення вікових особливостей людини, показують, що залучення зіставного та лінгвокультурологічного методів підносить дослідження на новий рівень і уможлиблює вивчення специфічних рис окремих лінгвокультурних спільнот, які допомагають краще осягнути національну своєрідність [5, с. 11; 15, с. 67; 4, с. 62].

Метою статті є висвітлення, зіставлення та аналіз семантичних і лінгвокультурних особливостей фразеологічних одиниць з антропним компонентом на позначення віку людини. Матеріал дослідження становлять фразеологічні одиниці (ФО), відібраних з лексикографічних джерел. Вибірка складає 140 ФО з антропним компонентом на позначення віку людини, з яких 63 – англійських, 34 – німецьких, 43 – українських.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми не лише зберігають пам'ять про образну вмотивованість, тобто значення разом з інформацією про мотиви вибору певного образу, а й передають відображене про поведінку, етичні та естетичні цінності, норми, звичаї представників окремих лінгвокультурних спільнот та фіксують культурно значущу інформацію [9, с. 46; 11, с. 83].

Під фразеологічними одиницями з антропним компонентом розуміємо такі фразеологічні одиниці в структурі яких один із компонентів є номінацією на позначення віку людини, що через вторинну номінацію, метафоричність, стилістичну різноманітність та неможливості дослівного перекладу іншими мовами знаходить своє відображення в лінгвістичних дослідження останніх років [6, с. 278].

Вік розглядається як основне поняття часової структури особистості, воно походить від часу і є однією з основ його відображення. У зарубіжній лінгвістиці поняття «вік» давно вже

вийшло за рамки дослідження вікових особливостей комунікантів, а трактується як психолінгвістичний, соціолінгвістичний та прагмалінгвістичний феномен [2, с. 68] та має семантичну категорію, значно відрізняючись від інших інтегральних статусів, так як гендер та походження – довічні статуси, дається при народженні, вік – перехідний статус. Категорія «вік», як багатогранний системний феномен, відображає в собі взаємозв'язок біологічних констант та соціально-історичного середовища. Вік, як тривалість людського життя виконує подвійну функцію розподілу та відрахування.

ФО називають вік, репрезентуючи людину за віковими особливостями через типові життєві ситуації, що дозволяє дослідити засоби репрезентації «біологічного часу в англійській, німецькій та українській мовах.

У своєму дослідженні ми класифікуємо ФО за віковою періодизацією Г. Крайг [12, с. 203], в якій виділяємо:

– пренатальний період (від зачаття до народження) відображений тільки в англійській та німецькій мовах: **анг.:** *Jack in the low cellar; with child*; **нім.:** *Hans im Keller*. Дитина народжена із замороженого ембріона в англійській культурі: **анг.:** *ice baby; snowflake baby; frozen egg baby*.

– дитинство (2–11 років) представлено в англійській, німецькій, українській лінгвокультурі:

1) протиставляється вік дітей з розміром проблем, переживань та економічних збитками: **анг.:** *little children, little sorrow, big children, big sorrow; little children step on your toes, big children step on your heart; when a child is little, it pulls at your apron strings, when it gets older, it pulls at your heart strings*; **нім.:** *kleine Kinder, kleine Sorgen, große Kinder, große Sorgen; kleine Kinder treten der Mutter auf die Schürze, große – aufs Herz; kleine Kinder drücken die Knie, große das Herz; Ohne Kinder ist es schlimm, mit Kinder aber doppelt so schlimm*; **укр.:** *більшають діти – більшають і клопоти; малі діти – малі клопоти, великі діти – великі клопоти; від малих дітей болить голова, а від великих – серце; мала дитина відбирає родичам сон, більша – хліб від рота, а велика й сорочку з тіла дере; мала дитина – не виспишся, більша дитина – не наїсишся, велика дитина – не одягнешся; без дітей горе, а з дітьми – вдвоє;*

2) підкреслюється важливість виховання дітей: **анг.:** *spare the rod and spoil the child; a child must be taught when he is little; bring up your beloved child with a stick*; **нім.:** *Strafe die Kinder in der Jugend, sie sorgen für dich in der Alter; Besser das Kind weint jetzt, als die Eltern künftig*; **укр.:** *дитині дай волю, то сам будеш у неволі; дитина без прута не виросте; дитина – мов порожня посудина: що в неї влілеш, те й держить; люби дитину, як душу, а тряси її, як зрушу;*

3) у бідних людей єдина розрада – діти: **анг.:** *children are poor men's riches; A rich man for dogs and a poor man for babies* **нім.:** *Arme haben die Kinder, Reiche die Rinder*; **укр.:** *у багатого багато грошей, а в бідного дітей;*

4) яка б не була дитина, вона найкраща для своїх батьків: **анг.:** *there is only one pretty child in the world and every mother has it*; **нім.:** *aller Mutter Kind ist schön*; **укр.:** *дитина хоч кривенька, та батькові – матері миленька; кожний циган своїх дітей хвалить;*

5) необхідність озвучувати свої прохання, бо навіть мати не знає, що її дитині потрібно, поки та не скаже: **анг.:** *it is the crying baby that gets the milk*; **нім.:** *Solange das Kind nicht weint, versteht es die Mutter nicht; Hübsch Kind fragt nicht, hübsch Kind krigt nicht*; **укр.:** *дитина не плаче – то мати не знає;*

6) маленькі діти не вміють брехати, лукавити, бо ще дуже наївні: **анг.:** *children and fools tell the truth*; **нім.:** *unschuldig sein wie ein neugeborenes Kind; Kinder und Narren sagen die Wahrheit*; **укр.:** *дитина до семи літ правду каже.*

Статистична репрезентація цієї групи ФО оцінки показана у таблиці 1.

Таблиця 1

Значення/мова	Англ.	Нім.	Укр.
протиставлення віку дітей з розміром проблемам та збитків	4,76%	11,8%	14%
виховання	4,8%	5,9%	9,3%
діти – багатство бідних	3,2%	2,9%	2,3%
озвучення прохань	1,59%	5,9%	2,33%
дитина – найкраща для своїх батьків	1,59%	2,9%	4,7%
діти не вміють брехати	1,59%	5,9%	2,3%

Відсутність дітей велике горе для сім'ї, на противагу, коли вони є це радість, яка знайшла своє відображення в англійській та українській лінгвокультурній спільноті: **анг.:** *a babe in the house is a well-spring of plea sure*; **укр.:** *цвітуть наші діти, як пишні квіти; малі діточки, що ясні зірочки: і світять, і радіють у темну ніченьку; нема смерті без причини, нема щастя без дитини; одна дитина – не дитина, а багато дітей – радість.*

Діти перестають шуміти, коли роблять якусь шкоду: **анг.:** *when children stand quiet they have done some ill*; **укр.:** *діти тому тихо, що зробили лих.*

В англійській мові ФО дають описову характеристику дітям: «важка» дитина, капризун: **анг.:** *young Tartar*; непосидючий хлопчик: **анг.:** *Dennis the Menace*; найменша дитина в сім'ї: **анг.:** *Benjamin of the family*.

В українську етносі виховання і піклування про дитину, а особливо про дочку важка справа: **укр.:** *до семи літ доню чеши, по семи літах стережи, ще й заплати кому, щоб взяв лих з дому; дозвіл на відпочинок, для дитини, бо в дорослому житті на це не буде часу:* **укр.:** *гуляй, дитино, поки твоя година.* Обряд заручин міг відбуватися за домовленості батьків обох сімей, коли діти були ще малими: **укр.:** *ще оте дівча в пелюшках, що має мою буту.*

– підлітковий та юнацький вік (12–20 років): **анг.:** *Jack and Gill (Jill); a Jack the Lad; Beau Brummell; Gibson Girl; a glamour girl*; **нім.:** *grüner Heini*; **укр.:** *у Диканьці дівки модні — всі гуляють, хоч і голодні; отак мені Бог дав: любив дівчину, а чорта взяв; біда з такими парубками: ще не підріс свині під хвіст, а вже біжить за дівками.*

– ранній та середній дорослий період (20–60 років) в англійській, німецькій та українській: **анг.:** *woman over 30 who will tell her age, will tell anything; the longest five years in a woman's life is between twenty-nine and thirty; a woman's life is 40; Wal-Mart woman; Worcester woman; Bridget Jones; every man over forty is a scoundrel*; **нім.:** *die Frau hat Aussehen eines Engels, das Herz einer Schlange, den Verstand eines Esels*; **укр.:** *стара дівка, дурявий кожух – то один дух; перестояна трава – ні сіно, ні солома, а стара дівка – ні жінка, ні вдова; як сорок літ стане – жінка в'яне.*

Статистична репрезентація цієї групи ФО показана у таблиці 2.

Таблиця 2

Значення/мова	Англ.	Нім.	Укр.
ранній та середній дорослий період	11%	2,9%	6,78%

– пізній дорослий період (60 років – до смерті) в трьох мовах нашого дослідження: **анг.:** *as old as Methuselah (жити довго); as old as Adam ribs; (as) old as Adam; old Abe; old men are only walking hospitals; dame Pertlet; the hell of women is old age; the morning rain is like an old woman's dance, soon over; it's like the old woman's soap – if it don't go ahead, it goes back; nobody loves like an old man; only an old man has patience enough to plant a tree*; **нім.:** *ein Mann von altem Schlage; Ein alter Mann ist doch kein D-Zug*; **укр.:** *як по шістдесят літ віку, то вже й по мужику; старий чоловік – то так, як подертий чобіт.*

Статистична репрезентація цієї групи ФО показана у таблиці 3.

Таблиця 3

Значення/мова	Англ.	Нім.	Укр.
пізній дорослий період	15,9%	5,9%	4,65%

– смерть позначають ФО в англійській та німецькій мовах: **анг.:** *as dead as Queen Anne; dead as Julius Ceasar; to go for a Burton; go to Davy Jones' locker; sup with Pluto; cross the Stygian;* **нім.:** *in Abrahams Schoß eingehen; sich bei Friedrich dem Großen melden; den alten Fritzen besuchen; sich beim alten Fritzen im großen Hauptquartier melden.*

Вікові особливості відображає ФО зі значенням чого людина не знає в молодості, того вона не буде знати в старості: **нім.:** *Hänschen tanzt, wie Hans bläst; Was Hänschen sich gewohnt, lässt Hans nimmer; Was Hänschen lernt, kann Hans;* **укр.:** *чого не вивчив Ванюша, того не буде знати Іван; коли дитину не навчиш у пелюшках, то не навчиш у подушках.*

Опозиція молодість – старість показує відмінність пріоритетів, поглядів та бачення в різному віці: **анг.:** *children cry for nuts and apples, old men – for gold and silver; young people don't know what age is, old people forget what youth was; it's better to be an old man's sweetheart than a young man's slave; A young man looks into the future as an old man into the past.* Наступний фразеологізм відображає опозицію малий – дорослий, який має негативну конотацію (лінощі): **укр.:** *як до роботи – дитина, а заміж – дівка.*

Капризи старої людини більші ніж дитячі: **анг.:** *an old man is twice a child;* **укр.:** *старий, що малий.*

Готуватися до старості потрібно з молодих літ, бо лінощі в юності призведуть до бідності в старості: **анг.:** *a young man idle, an old man needy.*

Жінка з віком втрачає свою привабливість по відношенню до чоловіка: **анг.:** *men age like a wine, women age like milk; a man is as old as he feels, a woman is as old as she looks; a woman is an angel at ten, a saint at fifteen, a devil at forty and a witch at fourscore; a woman need not always recall her age, but she should never forget;* **укр.:** *чоловікові стільки років, на скільки він почуватється, а жінці стільки, на скільки вона виглядає.*

Поняття подія, яка відбулася дуже давно, більш пов'язана із часом ніж з віком в англійській, німецькій та українській мовах, асоціюється з іменами реальних людей, казкових та біблійних персонажів: **анг.:** *when Queen Anne was alive; since Adam was a boy; when Queen Ann was alive; from Jackass to Jackass;* **нім.:** *seit Adams Zeiten (Tagen); in Olims Zeiten; aus der Arche Noah; mit Ei (der Leda) beginnen; bei Adam und Eva anfangen; Anno Tabak (Anno dazumal); als Luther noch katholisch war; als der Friedrich der Große noch mit Stemmeisen auf die Jagt ging; als Friedrich der Große noch mit der Spielzeugschippe Sand schaufelte; als Friedrich der Große noch klein war (noch Fahnenjunker war, noch im Sand spielte); als sich der Alte Fritz noch ohne Otto Gebühr befehlen mußte; als der Alte Fritz sich die Hosen mit der Beißzange anzog;* **укр.:** *за часів Адама та Єви; за царя Гороха (Панька, Тимка, Хмеля); за старого Хмеля, коли людей була жменя.*

Висновки. В англійській, німецькій та українській лінгвокультурах в періоді дитинства виділяємо такі значення: протиставлення віку дітей з розміром проблем та збитків (найбільш продуктивна група – в німецькій мові (11,8%) далі за спадаючою активністю їдуть українська (14%), та англійська (4,76%)), виховання (укр.– 9,3%, нім. – 5,9%); діти – багатство бідних (анг. – 3,2%, нім. – 2,9%, укр. – 2,3%); озвучення прохань (нім. – 5,9%, укр. – 2,33%, англ. – 1,59%); дитина – найкраща для своїх батьків (в укр. – 4,7%, нім. – 2,9%, англ. – 1,59%); діти не вмюють обманювати (в нім. – 5,9%, укр. – 2,33%, англ. – 1,59%).

Для трьох мов властиві ФО ранній та середній дорослий період (найбільш продуктивна група – в англійській мові (11%) далі за спадаючою активністю їдуть українська (6,78%) та німецька (2,9%); пізнього дорослого періоду та події (англ. – 15,9%, нім. – 5,9%, укр. – 4,65%), які відбулися дуже давно.

ФО з конотаціями: діти – це радість, діти перестають шуміти, коли роблять якусь шкоду, жінка з віком втрачає свою привабливість на протигагу чоловікові в англійській та українській мовній спільноті.

Таким чином, емпіричний матеріал дослідження дозволив виокремити **спільні риси** ФО з компонентом віку:

- семантика пренатальний період і смерть представлені в англійській та німецькій мовах;
- виокремлено ФО в англійській та українській мовах зі значенням: відмінності у світогляді людей різного віку.

Та **відмінні риси** (групи ФО характерні лише для однієї мови):

- лише в англійській мові ФО з компонентом віку має такі значення: найменша дитина в сім'ї; непосидючий хлопчик, «важка» дитина, капризун, капризи старої людини, лінощі в юності – бідність в старості;
- в українській мові притаманні такі конотації: виховання дочки, дозвіл дитині відпочити, бо в дорослому житті на це не буде часу, заручини малої дитини, опозиція малий – дорослий з негативним забарвленням – лінощі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бігун В. П. Семантичний обсяг корелятивів вік та age в українській та англійській мовах. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16, т. 4. С. 383–389.
2. Галапчук О. М. Вікова диференціація стратегій і тактик дискурсу в сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук. Х., 2000. 197 с.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. К.: Київський університет, 2002. 293 с.
4. Зорівчак Р. П. До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях. *Нариси з контрастивної лінгвістики*. Київ: Наукова думка, 1979. С. 59–65.
5. Корольова А. В. Нові виклики сьогоденної компаративістики і контрастивістики. Проблеми зіставної семантики: зб. наук. статей / відп. ред. А. В. Корольова. К.: Вид. центр КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 9–15.
6. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології: монографія. Кременчук: Щербатих О. В., 2011. 448 с.
7. Орлова Ю. В. Мотивуючі ознаки концепту «вік людини» (на матеріалі української, російської та англійської мов). *Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство*. Бердянськ, 2009. Вип. 3. С. 110–116.
8. Проценко І. Ю. Структурно-семантична характеристика лексики на позначення віку людини в іспанській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2010. 20 с.
9. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу). К. : Грамота, 2006. 240 с.
10. Шутова М.О. Етнокультурні стереотипи в англійській та українській мовах: реконструкція та типологія: дис. ... док. філ. наук. Київ, 2016. 433 с.
11. Bała S. Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 1989. 215 s.
12. Craig Grace J., Baucum Don. Human Development. Prentice Hall, 2001. 718 p.
13. Croft W. Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 356 p.
14. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction. Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 1999. 502 p.
15. Wierzbicka A. Lingua Mentalis. Sydney etc., 1980. 367 p.
16. Wolny M. Językowy obraz starości ludzi i zwierząt w polszczyźnie. *Język a kultura*. Wrocław, 2003. T. 15. S. 189–199.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Словопедія. Фразеологічний словник української мови [Електронний ресурс]. URL: <http://slovoopedia.org.ua/49/53407/359960.html> (дата звернення: 11.01.2024)
2. Ужченко В.Д. Фразеологічний словник української мови. К.: Освіта, 1998. 224 с.

3. Andreas C. PONS Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Stuttgart : Ernst Klett Sprachen GmbH, 2008. 2509 p.
4. Apperson G.L. The Words worth Dictionary of Proverbs. Wordsworth Reference, 1993. 721 p.
5. Lois Kerschen. American Proverbs About Women: A Reference Guide. Greenwood Press, Westport, Conn, 1998. 276 p.